

Nørre-Rangstrup Herred

er omgivet af Gram og Hviding Herreder samt af Aabenraa og Løgumkloster Amter. Herredets Fladeindhold er ca. 4 1/10 kvadrat Mile, hvori er indbefattet Fladeindholdet af de til Løgumkloster Amts Fogderier Skjærbæk og Alslev hørende Eiendomme i Branderup, Toftlund og Agerskov Sogne.

Herredet omfatter Sognene Toftlund, Branderup, Agerskov og Tiislund samt Dele af Bevtøft og Arrild Sogne og endelig tvende mindre Dele (Muspyt og Goltbæk) af Hellevad Sogn i Aabenraa Amt.

Herredet er næsten aldeles blottet for Skov, har lette og sandede Jorder, men ikke ubetydelige uopdyrkede Hedestrækninger. Indvaanernes Antal var efter den sidste Folketælling 1860: 4,833. Herredets ordinaire Plovtal er 65 2/9 og ekstraordinaire Plovtal 70. Skattearealet er 11,887 Tdr. med en Taxationsværdi af 828,676 Rd. I 1859 fandtes i Herredet 1 Jordbrug større end en Heelgaard, 4 Præstegaarde, 301 Gaarde samt 284 Huse med Jord og 86 Huse uden Jord. De til Løgumkloster Amt hørende Eiendommers Antal var 7 Gaarde og 11 Huse.

Toftlund Sogn (blandet) omgivet af Gram, Tiislund, Agerskov, Branderup, Arrild og Høirup Sogne. Arealet, ca. 8536 Tdr. Land, hvoraf den slesvigske Deel ca. 8173 og den kongerigske 363 Tdr., er høitliggende i den sydlige Deel med et jevnt Affald mod Nord til Gjels-Aa, der, optagende flere sydfra kommende mindre Vandløb, danner Grændsen mod Nord. Jordsmonnet er af muldsandet, sandet og skarpsandet Beskaffenhed; næsten alle Hedestrækninger i Sognet have i de sidste Aar maattet vige for Ploven. Tæt nord for Toftlund By er en lille Plet Skov. Landeveien fra Aabenraa over Foldingbro passerer Sognet. Sognets kongerigske Deels Htk. er 8 1/4 Td. Ager og Eng.

I Sognet: I. I den slesvigske Deel: Kirken, eenligt beliggende ved Gaarden Herrested; største Delen af Byen Toftlund, hvori Præstegaard, Embedsbolig for Herredsfogden og Thingskriveren, samt Hviding og Nørre-Rangstrup Herreders Thing- og Arresthuus; endvidere Byerne Allerup med Skole, Stenderup med Skole, Ørderup med Kro, Rømet med Pugehøi, Lindholm; de eenligt beliggende Gaarde Enemark (2 Gaarde), Kjærgaard, Korsbjerg, Gravlund, Skovsbjerg, Løbækgård og Haverbæk. Skole mellem Toftlund og Ørderup. Ialt 60 Gaarde og 92 Huse.

II. I den kongerigske Deel: af Byen Toftlund: Kro og Vind-mølle, 2 Gaarde og 12 Huse.

Indvaanere: 1025, hvoraf slesvigske 916 (74 under Løgumkloster Amt) og kongerigske 109. Agerdyrkning Hovederhvervet. Nogle Kniplinger forfærdiges. I Sognet findes nogle mindre Teglbrænderier og i Toftlund By et Farveri.

Sognet hører i geistlig Henseende under Ribe Stift, Tørninglehns Provsti. Skole- og Fattigvæsen sorteres under Haderslev Amt og bestyres efter slesvigske Lovgivning. Enemark hører i geistlig Henseende til Høirup Sogn i Hviding Herred. Præstekaldets Reguleringssum er 893 Rd.

Den slesvigske Deel af Sognet hører under Hviding og Nørre-Rangstrup Herreders Jurisdiction (Toftlund), Haderslev Vesteramtstuedistrict (Haderslev), Vesteramts Huusfogeddistrict (Toftlund), Gram Physicatdistrict (Gram). Den danner Amtets 36te Lægd og udgjør eet Sognefogeddistrict. Herfra undtages dog Rømet med Pugehøi, 3 Gaarde og 7 Huse, og af Byen Stenderup 2 Gaarde og 3 Huse, der høre under Løgumkloster Amts Fogderi Skjærbæk og Løgumkloster Amtstue, men med Thingpligtighed under Nørre-Rangstrup Herred saavel i civile som i criminelle og Politisager; de have deres egen Sognefoged og høre til Løgumkloster Amts 29de Lægd.

Den kongerigske Deel af Sognet hører under Ribe Amt, Ribe Herreds Jurisdiction (Ribe), Ribe Amtstuedistrict og Ribe nordre Lægedistrict; 5te Vgkds. Den hører til Ribe Amts 5te Lægd og udgjør eet Sognefogeddistrict.

Kirken er bygget af hugne Kampesteen, med et bredt Taarn, tidligere med Spiir, hvilket nedkastedes af Stormen d. 11te Octbr. 1634. Kirken er i Choret forsynet med Hvælvinger. Steendøbefont. Epitaphium over den 1704 afdøde Provst Anders Clausen Slange, der tillige var Tolder.

Aagaard meddeler i Beskrivelsen af Tørninglehn, at paa Bindet af en gammel Kirkebog, som begyndte med 1610, staaer: "Herrested Kirkebog." Den By, som nu kaldes Toftlund og ligger nord for Kirken, har tilforn under Navn af Herrested By ligget tæt ved Kirken, hvor nu ikkun er en Gaard. Hos Dankwerth (1652) findes Sognet og Kirken benævnet Herrested, men nogen By af dette Navn anføres ikke; derimod forekommer "Toffelundt" som By.

Om et Tufsteensleie ved Stenderupgaarde see Biernatzski "Landesberichte" for 1846, S. 397.

Branderup Sogn omgivet af Agerskov, Toftlund, Arrild og Nørre-Løgum Sogne. Kirken sydøstlig i Sognet, 4 Mile sydøst for Ribe og 1 1/4 Miil nordøst for Løgumkloster. Arealet, ca. 4607 Tdr. Land, er temmelig fladt med lidt Skov ved Gaarden Mandbjerg; Heden forsvinder mere og mere. Jordsmonnet er af sandmuldet Beskaffenhed, i Reglen med Leerunderlag og rigelig Mergel. Gode Enge haves langs Bredderne at trende af Brede-Aaens Tilløb, hvoraf det nordligste paa en Strækning danner Vestgrænsen, og det sydligste, under Navn af Smedebækken, danner Sydgrænsen.

I Sognet: Byerne Branderup med Kirke, Præstegaard og Skole, og Rurup med Skole, Gaarden Mandbjerg (135 Skattetønder med et Areal af 400 Tdr. á 320 kvadrat Roder), Rævslund, 2 Gaarde, Gaarden Landsig og Branderup Vandmølle. Ialt i Sognet Præstegaarden, 1 større Gaard, 4 Heelgaarde, 8 3/4Gaarde, 10 1/2Gaarde, 8 1/4Gaarde og 7 mindre Gaarde samt 29 Huse med Jord og 18 Huse uden Jord. Udenfor Byerne ere beliggende 18 Gaarde og 29 Huse.

Indvaanere: 540 (deraf 5 under Løgumkloster Amt). Jordbrug er Hovederhvervet. I Sognet forfærdiges endeel Kniplinger.

Sognet hører i geistlig Henseende under Ribe Stift, Tørninglehns Provsti. Skole- og Fattigvæsen sorteres under Haderslev Amt og bestyres efter slesvigsk Lovgivning. Præstekaldets Reguleringssum er 742 Rd.

Sognet hører under Hviding og Nørre-Rangstrup Herreders Jurisdiction (Toftlund), Haderslev Vesteramtstuedistrict (Haderslev), Vesteramts Huusfogeddistrict (Toftlund) og Gram Physicatdistrict (Gram). Det danner Amtets 35te Lægd og udgjør eet Sognefogeddistrict. Herfra undtages dog et Huus med Jord i Rurup, der hører under Løgumkloster Amts Fogderi Skjærbæk og Løgumkloster Amtstue, men med Thingpligtighed under Nørre-Rangstrup Herred; det hører til Løgumkloster Amts 29de Lægd.

Kirken, en massiv Bygning, beliggende paa en Høide nordost for Sognebyen, er bygget deels af Kampesteen, deels af Muursteen. Taarnet har den i Tørninglehn ofte forekommende Form, med Pyramidetag og Spidsgavle. Fladt Loft.

Sognets Navn er egentlig Brantorp eller Bramtorp. En adelig Familie, der forekommer i det 14de Aarhundrede, nævnes Bramtorp efter Byen; dog findes der ingen Borgplads i eller ved Byen. Tidligere laae i dette Sogn en By Skovbøl, som nu er forsvunden.

Agerskov Sogn omgivet af Branderup, Toftlund, Bevtoft, Egvad, Hellevad, Bested og Nørre-Løgum Sogne. Kirken midt i Sognet, 3 1/2 Mile sydvest for Haderslev og 2 3/4 Mile nordvest for Aabenraa. Arealet, ca. 15,944 Tdr. Land, er høitliggende, men temmelig fladt med endeel Hede, især mod Nord, hvoraf dog mere og mere Aar for Aar opdyrkes, og en betydelig Kjær- og Engstrækning i den sydlige Deel; Jordsmonnet er af sandmuldet og sandet Beskaffenhed med Leerunderlag. Flere af Brede-Aaens Tilløb udspringe her. Landeveiene fra Aabenraa til Ribe og fra Haderslev til Tønder passere Sognet.

I Sognet: Byerne Agerskov med Kirke, Præstegaard, Skole og Kro, Galsted med Kro, Bovlund med Kro, Rangstrup med Skole, Over- og Neder-Gestrup med Skole, Vellerup og Mellerup; endvidere følgende Samlinger af Beboelser og enkelte Steder: Geilbjerg, Birkelund, Baalsted, Nittriskjær, Østergaarde, Rangstrupgaarde, Jørgensby, Bjørneskov-Kro, Gammelskov, Sindet, Faarehuus, Oxgaard, Langelund, Bjørnholm, Rævebjerg, Leerskov, Voiensgaard,

Vandenggaard, Damgaard, Kjærgaard, Østergaard, Bispelgaarde, Gestruplund, Hjortlund, Suusvind, 2 Skoler imellem Byerne. Endvidere de 2 Smaabyer Muspyt og Goltbæk. Ialt i Sognet Præstegaarden, 1 Heelgaard, 8 3/4 Gaarde, 48 1/2 Gaarde, 37 1/4 Gaarde og 10 mindre Gaarde samt 119 Huse med Jord og 55 Huse uden Jord. Udenfor Byerne ere beliggende 33 Gaarde og 140 Huse (Saaledes angivet 1859; i 1861 opgives, foruden Præstegaarden og Degneboligen, 97 Gaardsteder, 122 Steder med Jord, 61 Huse uden Jord.) Desuden Muspyt og Goltbæk 5 Gaarde og 6 Huse.

Indvaanere: 1712. (Derunder 26, henhørende til Løgumkloster Amt og 61 i Muspyt og Goltbæk.) Jordbrug med Kvægopdræt er Hovederhvervet. Nogle Teglblænderier forsyne de nærmeste Sogne med Muursteen. Endeel Kniplinger forfærdiges i Sognet.

I geistlig Henseende hører Sognet under Ribe Stift, Tørninglehns Provsti. Skole- og Fattigvæsen sorterer under Haderslev Amt og bestyres efter slesvigsk Lovgivning. Sognet eier et af Provst Knud Aagaard stiftet Legat paa 800 Rd., hvoraf Renterne deles mellem Huusarme, Skolen og Sognebibliotheket. Præstekaldets Reguleringssum er 1701 Rd.

Sognet hører for Størstedelen under Hviding og Nørre-Rangstrup Herreders Jurisdiction (Toftlund), Haderslev Vesteramtstuedistrict (Haderslev), Vesteramts Huusfogeddistrict (Toftlund), Gram Physicatdistrict (Gram). Det danner Amtets 39te og 40de Lægd og udgjør eet Sognefogeddistrict i Forening med Muspyt, 3 Gaarde og 1 Huus, og Goltbæk 2 Gaarde og 5 Huse, der i geistlig Henseende høre til Hellevad Sogn i Aabenraa Amt, men i verdslig under Agerskov Sogn, Nørre-Rangstrup Herred. 2 Gaarde og 1 Huus i Vellerup høre under Løgumkloster Amts Fogderi Alslev og Løgumkloster Amtstue, men med Thingpligtighed under Nørre-Rangstrup Herred; de høre til Løgumkloster Amts 31te Lægd.

Kirken, der næst Brøns Kirke er den største og smukkeste i Tørninglehn, er bygget deels af hugne Kampesteen, deels af Muursteen, har et høit Taarn og Hvælvinger under Taarnet og i Choret, prydet med gamle Freskomaleriet. Mindesteen for de af Sognets Sønner, der faldt i forrige Krig.

Rangstrup er en ældgammel By (i Jordebogen 1231 "Rafnsthorp"), hvorefter baade Nørre- og Sønder-Rangstrup Herred har Navn.

Knud Aagaard, der har udgivet gode Beskrivelser saavel over Thy (Viborg, 1802) som over Tørninglehn (Kjøbenhavn, 1815) var Præst i Agerskov. Han bemærker i sidstnævnte Beskrivelse S. 236 - 37: "*Lyst til at gjette Oprindelsen til alle Steders Navne kan snarere forvirre end opklare. Hvad er rimeligere end at Agerskov har Navn af Ager og Skov? Dog kan anføres gode Grunde for, at dets oprindelige Navn er Overskov.*" Blandt Agerskovs ældre Præster nævner Aagaard, efter en Præstelite i Kirken, Therkild Madsen Scannus, den anden lutherske Præst paa Stedet, tillige Herredsprovst, der var Præst (dog ikke alene i Agerskov) i 71 Aar, blev 105 Aar gammel og saae 6 Konger af den oldenborgske Stamme, døde 1593; Otto Riese, Præst i Agerskov fra 1738 til 1779, tillige

Herredsprovst, var under Navn af Philolaus Orthophilus Forfatter til nogle Breve trykte 1768, hvori han forsvarer det copernicanske System imod Provst Gutfeldt i Bevtoft, som under Navn af Timotheus Alethophilus forsvarer Jordens Ubevægelighed. Otto Riese har antegnet, at efter gammelt Sagn skal Tømmeret i Agerskov Kirke være fældet paa Gammelskov Mark. Aagaard tilføier, at mundtlige Sagn paa hans Tid fortælle, at en tæt Skov har strakt sig fra Galsted til Agerskov Kirke, og derfra til Toftlund Kirke. Efter en til Præsteembedet hørende Bog anfører Aagaard som Beviis paa de Ødelæggelser, Krigen medførte for Sognet, at i 1599 var der 173 Tiendeydende, i 1655: 128 og i 1662: 80. I 1658 - 60 findes 23 øde Gaarde og andre Steder i Sognet.

Om et Jordskælv ved Agerskov see Biernatzki "Landesberichte" for 1846 S. 307.

Bevtoft Sogn omgivet af Annexet Tiislund, Agerskov, Øster-Løgum, Vedsted, Skrydstrup og Nustrup Sogne. Kirken nordvestligt i Sognet, 2 1/2 Mile sydvest for Haderslev og 3 Mile nordvest for Aabenraa. Arealet, ca. 11,378 Tdr. Land, er høitliggende og bakket med Fald mod Sønderaaen, der deler Sognet i tvende Dele, hvoraf den større søndre hører til Nørre-Rangstrup Herred og den mindre nordre til Gram Herred; den optager Hyrupbækken. Ved Hjartbro og ved Hyrup er noget Skov, ved Bevtoft en kongelig Plantage stor 361 Tdr. Land á 260 kvadrat Roder (3die Haderslevske Skovriderdistrict). Der findes nogen Hede i Sognet, og Jordsmonnet er af sandet og skarpsandet Beskaffenhed.

I Sognet: Byerne Bevtoft med Kirke, Præstegaard, Skole, Kro og Vandmølle, Hyrup med Skole, Vraa, Strandelhjørne med Skole, Neder-Jersdal med Skole og Kro, og Hjartbro med Fattigarbejdsanstalt; endvidere de enkeltliggende Steder Kirkelund, Østergaard, Blankenhof, Fauregaard, Præstehøigaard, Lerdal og Hjartbrolund. Ialt i Sognet Præstegaarden, 7 Heelgaarde, 5 3/4Gaarde, 22 1/2Gaarde, 12 1/4Gaarde og 3 mindre Gaarde samt 62 Huse med Jord og 13 Huse uden Jord. Udenfor Byerne ere beliggende 18 Gaarde og 55 Huse.

Indvaanere: 1129, hvoraf 805 under Nørre-Rangstrup Herred og 324 under Gram Herred. Jordbrug og Kvægavl er Hovederhvervet. Fra Hyrup By afsættes endeel Tørv og Tørvekul.

Sognet hører i geistlig Henseende under Ribe Stift, Tørninglehns Provsti. Skole- og Fattigvæsen sorteres under Haderslev Amt og bestyres efter slesvigsk Lovgivning. Præstekaldets Reguleringssum er 1741 Rd.

Den syd for Sønderaaen liggende Deel af Sognet, nemlig Byerne Bevtoft, Hyrup, Vraa og Strandelhjørne tilligemed 1 Gaard og 2 Huse af Neder-Jersdal, hører under Hviding og Nørre-Rangstrup Herreders Jurisdiction (Toftlund), Haderslev Vesteramtstuedistrict (Haderslev), Vesteramts Huusfogeddistrict (Toftlund), Gram Physicatdistrict (Gram). Den danner Amtets 38te Lægd og udgjør eet Sognefogeddistrict; hvorimod den Nord for Aaen liggende Deel, nemlig Byerne Neder-Jersdal og Hjartbro og Bevtoft Mølle, hører under Gram Herreds Jurisdiction (Haderslev), Haderslev Østeramtstuedistrict (Haderslev),

Østeramts Huusfogeddistrict (Haderslev), Haderslev Physicatdistrict (Haderslev). Den danner Amtets 87de Lægd og udgjør eet Sognefogeddistrict.

Kirken, der er bygget af Kampesteen, har Taarn med høit Spiir, Hvælvinger i Choret og under Taarnet. I Kirken er indmuret en Mindesteen over frivillig Underofficeer N. M. Schmidt, saaret ved Isted og død den 8de August 1850.

Kirkebyen afbrændte for Størstedelen 1736.

Ved Hjartbro i Nærheden af Aaen skal have ligget en adelig Gaard. For en Gaard i Vraa er der 1502 givet Benaadningsbrev af Hertug Frederik. Den regnes dog ikke til Frigaardene, men nyder nogle mindre Beneficier.

F. C. Gutfeld, Provst for Holmens Provsti og Præst til Holmens Kirke i Kjøbenhavn, berømt geistlig Taler, Udgiver af Prædikener, Leilighedstaler og poetiske Skrifter, er født 1761 i Bevtøft, hvor hans Fader P. Gutfeld dengang var Præst, død 1823.

Tiislund (Generalstabens Kort **Tyrslund**) **Sogn**, Annex til Bevtøft Sogn, omgivet af dette, Toftlund og Nustrup Sogne. Kirken midt i Sognet; 3 Mile syd sydvest for Haderslev og 3 1/2 Mile. sydøst for Ribe. Arealet, ca. 3929 Tdr. Land, er høitliggende og bakket, med endeel Hede i den sydlige og vestlige Deel; Jordsmonnet er af sandet og skarpsandet Beskaffenhed. Gjels-Aa, der her fører Navn af Sønder-Aa (i Modsætning til Gram- eller Nørre-Aa), danner Nordvestgrænsen; den optager Hyrupbækken, der danner Østgrænsen; i den sydvestlige Deel af Sognet udspringer et mindre Aaløb, der senere i Toftlund Sogn falder i Gjels-Aa; langs disse Vandløb findes gode Enge.

I Sognet: Byerne Tiislund med Kirke, Skole og Kro, Aabøl med Skole og Kro (hertil hører Lille-Aabøl), og Gøttrup med nogle sydligt udflyttede Steder Helleskov; endvidere de enkeltliggende Steder Langstedgaard, Tolshøi og Kirkebjerg. Ialt i Sognet 1 3/4Gaarde, 7 1/2Gaarde, 26 1/4Gaarde og 21 mindre Gaarde samt 31 Huse med Jord og 2 Huse uden Jord. Udenfor Byerne ere beliggende 36 Gaarde og 25 Huse. Saaledes opgivet fra 1859, i 1861 angives Sognet at have 51 Gaarde og 52 Huse.

Indvaanere: 645. Jordbrug er Hovederhvervet.

Sognet hører i geistlig Henseende under Ribe Stift, Tørninglehns Provsti. Skole- og Fattigvæsen sorteres under Haderslev Amt og bestyres efter slesvigsk Lovgivning.

Sognet hører under Hviding og Nørre-Rangstrup Herreders Jurisdiction (Toftlund), Haderslev Vesteramtstuedistrict (Haderslev), Vesteramts Huusfogeddistrict (Toftlund), Gram Physicatdistrict (Gram). Danner Amtets 37te Lægd og udgjør eet Sognefogeddistrict.

Kirken er lille og uanseelig, bygget af Kampesteen uden Taarn eller Hvælvinger.

I Danske Atlas anføres, at Tule Vognsen, der slog Svend Graa, hvorm tales i Kjæmpevisen som begynder: "*I Lunde Kirke der yppes en Stevn,*" skal have boet her i Sognet, samt at Tules Mose nævnes efter ham. Tiislund Kirke skulde da være den Lunde Kirke, som omhandles i Visen. Anders Sørensen Wedel henlægger derimod Stedet til Lunde ved Varde.

Hviding Herred,

det sydvestligste i Haderslev Amt, omslutter flere større og mindre Dele af Ribe Amt, og omgives af Vesterhavet, Riberhuus Birk, Frøs, Gram og Nørre-Rangstrup Herreder, Løgumkloster Amt og Lø Herred med Ballum Birk. Til Herredet hører en Deel af den i Vesterhavet beliggende Ø Rømø. Herredets Fladeindhold er 5 $\frac{4}{10}$ kvadrat Mile, hvori er indbefattet de til Løgumkloster Amts Fogderi Skjærbæk hørende Eiendomme i Brøns, Vodder, Skjærbæk, Arrild og Roager Sogne. Det omfatter Dele af Sognene Hviding, Roager, Spandet, Høirup, Vodder, Reisby, Brøns, Skjærbæk, Arrild, Vester-Vedsted og Seem, samt af Ribe Domkirkes Landsogn og af Øen Rømø.

Med Undtagelse af Statsskoven Lindetskov, 727 Tdr. Land á 260 kvadrat Roder, er Herredet aldeles blottet for Skov, har lette og sandede Jorder, der dog ofte ere blandede med Leer; betydelige uopdyrkede Hede- og Kjærstrækninger findes i Herredet, især i den sydlige Deel; ved Vesterhavet ere gode, men uinddagede Marskenge. Indvaanernes Antal var efter den sidste Folketælling 1860: 6180.

Herredets ordinaire Plovtal er 135 $\frac{5}{6}$ og extraordinaire Plovtal 154. Skattearealet er 14,848 Tdr. med en Taxationsværdi af 1,433,460 Rd. I 1859 havde Herredet 13 Jordbrug større end een Heelgaard, 11 Præstegaarde, 431 Gaarde samt 452 Huse med Jord og 153 Huse uden Jord. De til Løgumkloster Amt hørende Eiendommes Antal vare 13 Gaarde og 22 Huse.

Hviding Sogn (blandet) omgivet af Vester-Vedsted, Roager og Reisby Sogne samt af Vesterhavet. Kirken vestligt i Sognet, 1 $\frac{1}{4}$ Miil sydvest for Ribe og 3 $\frac{3}{4}$ Mile nordvest for Løgumkloster. Arealet, ca. 5204 Tdr. Land, hvoraf den slesvigske Deel er ca. 4831 og den kongerigske 409 Tdr. Land, er fladt og lavtliggende, udsat for Vesterhavets Oversvømmelse. I den østlige Deel ere betydelige Hedestrækninger, og i den vestlige Deel gode Marskenge; Jordsmonnet er sandmuldet og sandet, men dog ret frugtbart. Ribe-Tønder-Chaussee passerer Sognet. Sognets kongerigske Deels Htk. er 37 $\frac{3}{8}$ Td. Ager og Eng.

I Sognet: I. I den slesvigske Deel: af Byen Hviding, Kirke, Præstegaard, Skole, 13 Gaarde og 8 Huse, og af Byen Rodhede, Vindmølle, Kro, 14 Gaarde og 9 Huse; endvidere Byerne Høgsbro med 2 Kroer, 12 Gaarde og 10 Huse, Emdrup, 4 Gaarde, og Lundsmark, 3 Gaarde og 1 Huus; Gaarden Høgsbrogaard (5 1/2 Otting med 69 Skattetønder). Ialt 52 Gaarde og 28 Huse.

II. I den kongerigske Deel: af Byerne Hviding 4 G. og Rodhede 3 Gaarde og 2 Huse. Ialt 7 Gaarde og 2 Huse.

Indvaanere: 510, hvoraf slesvigske 450 og kongerigske 60. Jordbrug og Kvægavl er Hovederhvervet.

Sognet hører i geistlig Henseende under Ribe Stift, Tørninglehns Provsti. Skole- og Fattigvæsen sorterer under Haderslev Amt og bestyres efter slesvigsk Lovgivning. Til Skole- og Fattigvæsenet er henlagt 2 Legater af Beløb resp. 100 Rd. og 107 Rd. samt endvidere et Legat paa 160 Rd. stiftet af en forhenværende Eier af Høgsbro, Kammerherre Blücher, til Fordeel for en Trængende af det forhenværende Lindevedske Gods. Præstekaldets Reguleringssum er 1106 Rd.

Den slesvigske Deel af Sognet hører under Hviding og Nørre-Rangstrup Herreders Jurisdiction (Toftlund), Haderslev Vesteramtstuedistrict (Haderslev), Vesteramts Huusfogeddistrict (Toftlund), Gram Physicatdistrict (Gram). Danner Amtets 24de Lægd og udgjør eet Sognefogeddistrict.

Den kongerigske Deel af Sognet hører under Ribe Amt, Ribe Herreds Jurisdiction (Ribe), Ribe Amtstuedistrict og Ribe nordre Lægedistrict; 5te Vgkds. Hører til Ribe Amts 7de Lægd og udgjør eet Sognefogeddistrict.

Kirken, der ligger lidt nord for Byen Hviding, er opført i Rundbuestil af rhinske Tufsteen, senere forhøiet *) og forlænget med Muursteen, fladt Loft, Apsis. Altertavlen er fra den katholske Tid med Crusifixet i en Rosenkrans og en Mængde udskaarne Helgenfigurer, med Hensyn til hvilke senere er anbragt Paaskriften: "*Sancti venerandi, non adorandi*" I et Skab findes et Helgenbillede, rimeligviis St. Anna. Orgel. Tvende Epitaphier over afdøde Præster; det ene over Thomas Henriksen Veile, død 1686 (om ham see "Historiske Efterretninger om Anders Sørensen Wedel" af C. F. Wegener, S. 264, Noten); det andet over Fornævntes Søn Hans Wedel, død 1706 og dennes Svigersøn Clemens Fog, død 1763, begge Præster i Hviding,

*) Herom bemærker Adjunct I. Helms i Afhandlingen "Tufsteenskirkerne i Omegnen af Ribe": "*Paa Hviding Kirkes nordre Muur lader sig paavise, at Langhuset er blevet forhøiet. De nuværende smalle Vinduer vise sig strax ikke at være de oprindelige, men kun udsparede ved Tilmuringen af de meget større, spidsbuede, tiede og lave Vinduer, der tydeligt nok ere Kopier af dem i Domkirkens Langhuus. Dog en opmærksomme Betragtning lærer, at heller ikke de ere Kirkens ældste Vinduer, men at disse sidste derimod sidde tilmurede dybere nede, som en Fortsættelse nedefter af de nuværende, Ogsaa have hine større spidsbuede Vinduer paa en voldsom Maade forstyrret det gamle Rundbueornament; thi medens deres Underdeel sidder i den gamle Tufsteensmuur, er deres Overdeel gaaet ind i Muursteens-Forhøielsen, hvilken synes at, udgjøre omtrent halvanden Alen"*

Sidstnævnte emeritus 12 Aar før sin Død. En senere Præst Joachim Ewald, først i Vorbasse og Heinsvig, blev Præst her 1764 og var 53 Aar i Embedet, døde 1826 i Christiansfeld, 101 Aar gammel. Kirken har intet Taarn, men et Klokkehuus paa den østre Ende.

Hviding har givet Herredet Navn (i Valdemar II.'s Jordebog "Hwitynghæret"). Skjøndt det ikke udtrykkelig nævnes i Kildeskrifterne, var det dog uden al Tvivl paa dette allerede tidlig i Middelalderen bekjendte Thingsted, at Kong Erik Emun blev dræbt af Sorteplog d. 18de Septbr. 1137; i en gammel Krønike (Scr. rer. Dan. I. p. 385) siges, at det var paa et Thing i Nærheden af Ribe, og Kongens Lig blev derfor ogsaa ført til denne Byes Domkirke.

Efter Hviding benævnes en gammel forlængst uddød Adelsfamilie. Johannes, dictus Hvilling, var Drost hos Hertug Erich 1263 og stiftede et Kloster i Flensborg. Aar 1400 forekommer Lagho Deghen armiger de Hviddyng.

Høgsbrogaard er et af Egnens ældste Herresæder. I det 15de og 16de Aarhundrede tilhørte det Rosenkrandsernes slesvigske Linie, saaledes 1543 Niels Ludvigsen Rosenkrands, 1589 Junker Ludvig Nielsen Rosenkrands, 1609 Christopher Rosenkrands. Det var denne Christopher Rosenkrands til Høgsbro, der blev henrettet d. 23de Marts 1610 paa Slotspladsen i Kjøbenhavn. Han havde ved falske Breve tilvendt sig Fru Karen Strangesdatters, Christen Juels Enkes, Gaard, Donslund. Ved at undersøge Papiret, hvorpaa en af Christen Juel udstedt Obligation var skreven, bemærkede Kongen, at dette var, efter Vandmærkerne at dømme, fra Papiirmøllen ved Frederiksborg. Denne var imidlertid anlagt senere end Obligationens Dato. Nu lod Kongen Rosenkrands, trods hans mægtige Slægt, belægge med Arrest og hans Papirer undersøge: disse udviste endnu flere falske Breve. Hans Proces blev udsat til næste Herredag, som blev holdt i Kjøbenhavn, hvor han blev dømt fra Livet. Efter Rosenkrandserne eiede Rantzauerne paa Lindeved Høgsbro. 1778 købte Kammerherre, Amtmand v. Blücher de samlede lindevedske Godser og solgte dem atter 1794 til Kongen for 138,000 Mark Courant. (See "Acten den Verkauf von Lindewitt betreffend", Hefte 1 og 2, 1796 og 1798.)

Roager (Generalstabens Kort **Raadager**) **Sogn** (blandet) omgivet af Seem, Spandet, Vodder, Hviding og Vester-Vedsted Sogne. Kirken midt i Sognet, 1 1/2 Miil syd sydøst for Ribe og 2 3/4 Mile nord nordvest for Løgumkloster. Arealet, ca. 4464 Tdr. Land, hvoraf den slesvigske Deel er ca. 3798 og den kongerigske 666 Tdr. Land, er fladt, med lidt Hede i Sognets Udkanter; Jordsmonnet er af leermuldet og sandmuldet Beskaffenhed. I Sognets sydlige Deel findes gode Enge, hvorigiennem løbe tvende mindre Vandløb, der forenede danne Reisby-Aa.

Sognets kongerigske Deels Htk. er 29 7/8 Td. Ager og Eng.

I Sognet: I. I den slesvigske Deel: af Byerne Roager-Kirkeby, Kirke, Præstegaard, Skole, Kro, hvori Hviding Herreds Thingstue, 10 Gaarde og 7 Huse, Roager, Skole, Kro, Teglværk, 15 Gaarde og 23 Huse, Øster-Aabølling 11

Gaarde og 13 Huse, og hele Vesterbæk, 5Gaarde og 8Huse; Gaarden Stavidskov. Ialt 41 Gaarde og 51 Huse. (Saaledes opgivet 1859, i 1861: 42 Gaarde og 56 Huse.)

II. I den kongerigske Deel: af Byerne Roager-Kirkeby 1 Gaard og 2 Huse, Roager 4 Gaarde og 5 Huse og Øster-Aabølling 1 Gaard. Ialt 6 Gaarde og 7 Huse samt 1 Mølle i Roager.

Indvaanere: 563, hvoraf slesvigske 481 (deraf 3 under Løgumkloster Amt) og kongerigske 82. Jordbrug er Hovederhvervet.

Sognet hører i geistlig Henseende under Ribe Stift, Tørninglehns Provsti. Skole- og Fattigvæsen sorteres under Haderslev Amt og bestyres efter slesvigske Lovgivning. Præstekaldets Reguleringssum er 930 Rd.

Den slesvigske Deel af Sognet hører under Hviding og Nørre-Rangstrup Herreders Jurisdiction (Toftlund), Haderslev Vesteramtstuedistrict (Haderslev) og Vesteramts Huusfogeddistrict (Toftlund), Gram Physicatdistrict (Gram). Danner Amtets 23de Lægd og udgjør eet Sognefogeddistrict. Herfra undtages dog en 1/2Gaard i Roager-Kirkeby, der hører under Løgumkloster Amt, Fogderiet Skjærbæk og Løgumkloster Amtstue, men med Thingpligtighed under Hviding Herred; den hører til Løgumkloster Amts 28de Lægd.

Den kongerigske Deel af Sognet hører under Ribe Amt, Ribe Herreds Jurisdiction (Ribe), Ribe Amtstue- og nordre Lægedistrict; 5te Vgkds. Hører til Ribe Amts 9de Lægd og udgjør eet Sognefogeddistrict.

Kirken, der var helliget St. Andreas, er bygget af rhinlandsk Tuf i Rundbuestiil, Apsis, fladt Loft i Skibet, senere tilføjet Hvælving i Choret. Smukt Taarn fra Gothikens Periode med spidst Tag og 4 Gavle, en Form, der ofte findes i det Tørninglehnske *).

*) Adjunct I. Helms ytrer sin Afhandling, "Tufsteenskirkerne i Omegnen af Ribe": "*Hvad angaaer Formen for Taarnene ved vore Tufsteenskirker, da er denne ved alle dem, som ligge nord for Kongeaaen, kun lidet mærkelig, eftersom de foroven ende i et almindeligt Saddeltag uden Aftrapning eller videre Udsmykning, eller endogsaa have maattet nøies med et simpelt, temmelig lavt Pyramidetag af vellidt Tømmerværk, Et andet og skønnere Udseende frembyde de, naar vi komme syd for Kongeaaen. Formen af de "tørninglehnske Kirketaarne" viser Tegningen af Roager Kirke (afbildet i Afhandlingen, vil ogsaa blive gjengivet blandt Bilagene til nærværende Skrift); de kunne nemlig med Rette kaldes saaledes, da de ligesaa hyppigt forekomme i Tørninglehn og nogle Steder i de mod Syd dertil grændsende nørrejydske Enclaver, som de hertillands ere usædvanlige udenfor dette Gebeet. Uagtet disse Taarne saa afgjort bære Guthikens Præg, idet de minde om Formen af de i denne Stiil sædvanlige smaa Spidstaarne ("Fiales"), i hvilke Muurstiverne foroven løbe ud, forstyrre de dog ingenlunde Indtrykket af den egentlige Kirkebygningens romanske Charakter, men bidrage meget mere Deres til, i Forbindelse med denne selv, med Vaabenhuus og Sacristi, hvor saadanne endnu findes, at frembringe Grupperinger, som ofte ere af ikke ringe malerisk Virkning. Det lader sig nu vel neppe bestemt angive, hvad der har foranlediget, at netop denne Landsdeel har faaet Kirketaarne af denne Form, Men det fortjener dog Opmærksomhed, at Domkirkens store Taarn, indtil dets Overdeel styrtede ned 1594, havde fire saadanne Gavle, som vi see paa disse mindre."*

Det mellemste af Langhusets Vinduer paa Nordsiden er ganske udfyldt af et Glasmaleri, fremstillende en Biskop med Staven i den ene Haand og den anden hævet til Velsignelse. Billedet er dannet ved S sammensætning af smaa røde, gule, blaa, grønne og brune Glasstykker, som ere sammenholdte ved Blyindfatninger om de enkelte Stykker. Saavel dette som Figurens hele Udtryk, den lave Bispehue o. s. v. i Forbindelse med Formen af Bogstaverne i det overskrevne Navn synes at tyde paa en meget høi Alder. Langshen under Vinduets Rundbueindfatning foroven staaer nemlig skrevet med saakaldte gothiske Majuskler "Scs Willehadus".

Sognets Navn, som Generalstaben nu skriver Raadager, skreves tidligere "Roager", "Roothager" og "Raadagger". I Vesterbæk By var i det 16de Aarhundrede en Gaard beboet af Adelige som saadanne nævnes ved Midten af det 16de Aarhundrede Jens Juul og Fru Ide; i første Deel af det 17de Aarhundrede findes Gaarden iblandt Statholder Geert Rantzaus Godser og senere er den gaaet over i Bøndereie.

Spandet Sogn (blandet) omgivet af Seem, Gram, Høirup, Vodder og Roager Sogne. Kirken midt i Sognet, 1 1/2 Miil sydøst for Ribe og 3 Mile nord nordvest for Løgumkloster. Arealet, ca. 4908 Tdr. Land, hvoraf den slesvigske Deel ca. 4448 og den kongerigske 460 Tdr. Land, er fladt og forholdsviis høitliggende (Nordhøi 160 Fod, nordvest for Kirken); Hede- og Mosestrækninger indtage Sognets Udkanter, og kun den midterste Deel er Agerland med muldsandede Jorder mod Syd og sandede og skarpsandede Jorder mod Nord, især ved Mølleby. Ved Fjersted ere Resterne af en forhen ikke ubetydelig Skov. Sognets kongerigske Deels Htk. er 13 3/8 Td. Ager og Eng.

I Sognet: I. I den slesvigske Deel: af Byerne Spandet, hvis nordlige Deel kaldes Spandetgaarde, Kirke, Præstegaard, Skole, Kro, 16 Gaarde og 24 Huse, Fjersted 6 Gaarde og 2 Huse, Mølleby Vind- og Vandmølle, 21 Huse ialt 22 Gaarde og 47 Huse. Saaledes opgivet 1859, i 1861: 23 Gaarde og 62 Huse.

II. I den kongerigske Deel: af Byerne Spandet 1 Gaard og Fjersted 1 Gaard og 4 Huse. Ialt 2 Gaarde og 4 Huse.

Indvaanere: 480, hvoraf slesvigske 453 og kongerigske 27. Jordbrug og Kvægavl er Hovederhvervet. Tvende Teglbrænderier i Spandetgaarde producere endeel Muursteen og Drainrør. Noget Tørv sælges og noget brændes til Tørvekul. Mange af Sognets Smaafolk forfærdige Kniplinger.

Sognet hører i geistlig Henseende under Ribe Stift, Tørninglehns Provsti. Skole- og Fattigvæsen sorterer under Haderslev Amt og bestyres efter slesvigsk Lovgivning. Præstekaldets Reguleringssum er 563 Rd. Til Fattigvæsenet er henlagt et Par smaa Legater.

Den slesvigske Deel af Sognet hører under Hviding og Nørre-Rangstrup Herreders Jurisdiction (Toftlund), Haderslev Vesteramtstuedistrict (Haderslev) og Vesteramts Huusfogeddistrict (Toftlund), Gram Physicatdistrict (Gram).

Danner Amtets 27de Lægd og udgjør i Forening med den slesvigske Deel af Seem Sogn eet Sognefogeddistrict.

Den kongerigske Deel af Sognet hører under Ribe Amt, Ribe Herreds Jurisdiction (Ribe), Ribe Amtstuedistrict og Ribe nordre Lægedistrict; 5te Vgkds. Den hører til Ribe Amts 5te Lægd og til Seem Sognefogeddistrict.

Kirken, beliggende paa en Bakke, er bygget i Rundbuestiil med Chorrunding, Skibet af Muursteen paa et Fundament af hugne Kampesteen, Choret af rhinlandsk Tuf. *"Følge vi paa denne Kirke langs hen med Nordsiden, træffe vi paa Choret og Langhuset den for vore Kirker almindelige Decoration af flade Muurstriber, forbundne foroven ved smaa enkelte Rundbuer, og det ei blot saa langt som Tufstenen naaer, men ganske paa samme Maade i den af Muursteen byggede Deel. Ikke alene denne Udsmykning, men ligesaameget hele Muurværkets Charakter vidner om, at dette Langhuus af brændte Steen, er en idetmindste temmelig suart efter paafulgt Fortsættelse af Tufsteensbygningen. Dette Muursteensskibs høie Alder træder ogsaa paa en iøjnefaldende Maade frem i den vestre Ende, hvor det støder op til det i Middelalderens Slutning tilbyggede Taarn (med høit Spiir). Det viser sig her, hvor meget fortrinligere baade Muurarbeidet og Kalken har været i hiin tidligere Tid, hvorfor den ældre Bygning ogsaa er ulige bedre bevaret end den nyere. Interessant er det at see den gamle nu tilmurede nordre Indgangsdør til Kirkeskibet her nær ved Siden af den yngre, der fører ind til Taarnets Vindeltrappe. Thi medens hiin er rundbuet, men med Buen dannet af Muursteen, der ere satte med den lange Side frem og Enden ned mod Buens Centrum, saa har Taarndøren derimod en ydre Spidsbue, hvis paa Langsiden lagte Muursteen ere afvejlende rede og mørkt glasserede, og derunder i den egentlige Dørkarm den for Middelalderens Udgang eiendommeligt flade Bue, i hvilken Muurstenene ligeledes ligge ned, med Enden frem. Som et yderligere Skjælnemærke mellem disse to Muursteensbygninger fra vor tidligere og senere Middelalder behøver det neppe endnu at anføres, at i Modsætning til Langhusets dobbelte Granitfod mangler Taarnet aldeles fortløbende Sokkelstene."* (I. Helms "Tufsteenskirkerne i Omegnen af Ribe.") Kirkens Altertavle, forestillende Nadveren, skjænkedes 1747 af en Kniplingspige ved Navn Johanne Nielsdatter.

Sognets Navn skreves tidligere "Spandwith." Spandetgaard var forhen en adelig Gaard, som efter Sagnet skal have tilhørt Kong Erik Emuns Morder Sorteplog. Gaarden tilhørte 1556 - 1564 Claus Seehstede, med hvis Datter Magdalena den kom til Mourits Podebusk; i det 17de Aarhundrede hørte den til de Rantzauske Godser.

Ifølge en Optegnelse i Præstearchivet af Pastor Boisen, der senere blev Præst i Arrild og Provst for Hviding Herred, skal Spandet have været annecteret Høirup Sogn indtil Aar 1630, da en Herremand paa Spandetgaard købte en Otting Land i Spandet og skjænkede den til Præstegaard; siden den Tid har Spandet havt sin egen Præst.

"Det gaaer an, sagde Spandet Præst, de bar ham fra Kroen til Kirken", er i en videre Omkreds et gængs Mundheld, som er kommet af, at Bønderne, da Bispen havde forbudt deres Præst (Fr. Knudsen 1606 -30 eller efter Andre I. P. Møller 1658 - 88) at gaae tilkroes, skulle have baaret ham til Kroen, hvor de nødig vilde undvære ham, og derfra igjen til Kirken.

Høirup Sogn (blandet) omgivet af Arrild, Vodder, Spandet, Gram og Toftlund Sogne. Kirken østligt i Sognet, 2 1/4 Mile sydøst for Ribe og 4 Mile sydvest for Haderslev. Arealet ca. 5847 Tdr. Land, hvoraf den slesvigske Deel ca. 5126 og den kongerigske 721 Tdr. En flad, men temmelig høitliggende Sandryg, der mod Nord ender i Flyvesand, strækker sig gennem Sognet, mod Sydvest findes nogen Hede og gode Moser; der ligger ogsaa den kongelige Mose Lindetmose, 56 Tdr. Land á 260 kvadrat Roder og den kongelige Fredskov Lindetskov, 727 Tdr. Land á 260 kvadrat Roder (3die Haderslevske Skovdistrict), hvis Areal dog strækker sig ind i Arrild Sogn. Jordsmonnet er af sandet og skarpsandet Beskaffenhed, ofte med Ahlunderlag. Gjels-Aa, ved hvis Bredder ere gode Enge, danner Østgrændsen. Landeveien fra Aabenraa over Foldingbro passerer Sognet. Sognets kongerigske Deels Htk. er 15 1/4 Td. Ager og Eng.

I Sognet: I. I den slesvigske. Deel: af Byerne Høirup Kirke, Præstegaard, Skole, Kro, 6 Gaarde og 11 Huse, Arnum (deelt i Øster- og Vester-) Skole, 3 Kroer, 30 Gaarde og 42 Huse, Steensbæk Kro, 2 Gaarde og 1 Huus, og Skovridergaarden Lindetskov. Ialt 39 Gaarde og 54 Huse.

II. I den kongerigske Deel: af Byerne Høirup 4 Gaarde og 6 Huse en Vindmølle, og Arnum 2 Gaarde og 8 Huse. Ialt 6 Gaarde og 14 Huse.

Indvaanere: 633, hvoraf slesvigske 521 og kongerigske 112. Jordbrug er Hovederhvervet; endeel Tørv og Tørvekul afsættes. Knipleriet er meget almindeligt og giver sædvanlig en ret god Indtægt.

Sognet hører i geistlig Henseende under Ribe Stift, Tørninglehns Provsti. Skole- og Fattigvæsen sorteres under Haderslev Amt og bestyres efter slesvigsk Lovgivning. Enemark (2 Gaarde) i Toftlund Sogn, Nørre-Rangstrup Herred, hører i geistlig Henseende til Høirup Sogn. Præstekaldets Reguleringssum er 890 Rd.

Den slesvigske Deel af Sognet hører under Hviding og Nørre-Rangstrup Herreders Jurisdiction (Toftlund), Haderslev Vesteramtstuedistrict (Haderslev), Vesteramts Huusfogeddistrict (Toftlund), Gram Physicatdistrict (Gram). Danner Amtets 28de Lægd og udgjør eet Sognefogeddistrict. (Enemark hører, som foranført, kun i geistlig Henseende til Høirup Sogn, forøvrigt til Toftlund Sogn under Nørre-Rangstrup Herred.)

Den kongerigske Deel af Sognet hører under Ribe Amt, Ribe Herreds Jurisdiction (Ribe), Ribe Amtstuedistrict og Ribe nordre Lægedistrict; 5te Vgkds. Hører til Ribe Amts 9de Lægd og udgjør eet Sognefogeddistrict.

Kirken er oprindelig af rhinlandsk Tuf, men senere paa mange Maader tilbygget med Muursteen. Saaledes er i Aarene 1856 og 1857 bleven bygget en heel ny Skal af Muursteen udenom Choret og hele Sydsiden. Den har tidligere havt Chorrunding, hvilket sees af de buformede Sokkelstene, der findes anvendte flere Steder i de ombyggede Mure. Fladt Loft. Taarn med høit Spiir, tidligere med Spidsgavle. Alterblad fra den katholske Tid, udskaaret af Egetræ, forestillende Jomfru Maria med Barnet. Kirkens Ælde bevises ogsaa derved, at allerede ca. 1204 nævnes "parochia Höthröp".

Høirup By ligger paa et høit lyngbevoxet, paa Gravhøie rigt Sandstrøg, og har deraf sit Navn. Paa Abildgaardskjær mod Øst ved Gjels-Aa findes Grundvolden af en gammel Herregaard Abildgaard.

Vodder Sogn (blandet) omgivet af Roager, Spandet, Høirup, Arrild, Skjærbæk, Brøns og Reisby Sogne. Kirken nordlig i Sognet, 1 3/4 Miil syd sydøst for Ribe og 2 1/4 Mile nordvest for Løgumkloster. Arealet, ca. 8400 Tdr. Land, hvoraf den slesvigske Deel ca. 8124 og den kongerigske 276 Tdr. Land, er fladt og lavtliggende med betydelige Hede- og Mosestrækninger (Hvilbjergmose), især i den østlige Deel; ved Udflyttergaarden Vraa er en lille Skov paa ca. 10 Tdr. Land; Jordsmonnet er mod Vest af muldsandet og leret Beskaffenhed, mod Øst af sandet, ofte med Ahlunderlag. Flere mindre Vandløb, der samlede danne Brøns-Aa, udspringe i Sognet og løbe gennem gode Enge. Sognets kongerigske Deels Htk. er 9 3/8 Td. Ager og Eng.

I Sognet: I. I den slesvigske Deel: af Byen Vodder Kirke, Præstegaard, Skole, 6 Gaarde og 9 Huse, og af Byen Bjærkelev Skole samt den udflyttede Kro Frifelt, 15 Gaarde og 17 Huse; hele Byerne Gaansager med Holbæk, 16 Gaarde og 18 Huse, og Aaved med Skole, 5 Gaarde og 1 Huus; Gaarden Vraa. Ialt 42 Gaarde og 45 Huse Saaledes i 1859, i 1861: 40 Gaarde og 52 Huse.

II. I den kongerigske Deel: af Byerne Vodder 2 Gaarde og Bjærkelev 2 Huse, hvoraf det ene er Kro. Ialt 2 Gaarde og 2 Huse.

Indvaanere: 520, hvoraf slesvigske 496 (28 under Løgumkloster Amt) og kongerigske 24. Kvægavl og Agerdyrkning er Hovederhvervet. Endeel Tørv afsættes, og endeel brændes til Kul.

Sognet hører i geistlig Henseende under Ribe Stift, Tørninglehns Provsti. Skole- og Fattigvæsen sorteres under Haderslev Amt og bestyres efter slesvigske Lovgivning. Præstekaldets Reguleringssum er 836 Rd.

Den slesvigske Deel af Sognet hører under Hviding og Nørre-Rangstrup Herreders Jurisdiction (Toftlund), Haderslev Vesteramtstuedistrict (Haderslev), Vesteramts Huusfogeddistrict (Toftlund), Gram Physicatdistrict (Gram). Udgjør Amtets 22de Lægd og danner eet Sognefogeddistrict. Herfra undtages dog 1 Gaard i Bjærkelev og 2 Gaarde i Gaansager, der høre under Løgumkloster Amts Fogderi Skjærbæk og Løgumkloster Amtstue, men med Thingpligtighed under Hviding Herred. De høre til Løgumkloster Amts 28de Lægd.

Den kongerigske Deel af Sognet hører under Ribe Amt, Ribe Herreds Jurisdiction (Ribe), Ribe Amtstuedistrict og Ribe nordre Lægedistrict; 5te Vgkds. Den hører til Ribe Amts 9de Lægd.

Kirken, der ligger lidt syd for Byen, var helliget St. Laurentius, hvis udskaarne Billede i Legemsstørrelse endnu staaer bag Prædikestolen; den er deels bygget af hugne Kampesteen, deels af rhinlandsk Tuf, har et høit Taarn med Spiir og Hvælvinger i Choret og under Taarnet. Den har ved Enden af Choret et Slags Rundbygning; denne er imidlertid ikke oprindelig men tilføiet i Slutningen af Middelalderen, af Muursteen, som et Sacristi, der kun ved en lille Dør er i Forbindelse med Kirken.

Sognets Navn skreves tidligere "Otter", "Odder." I dette Sogn har ligget en Herregaard Hallebak eller Holbæk, hvis Jorder ere deelte mellem Kirkebyen og Gaansager; 3 Huse ved denne By kaldes endnu Holbæk. Her boede og døde den som Statistiker bekjendte Krigsassessor Camerer, der i Haandskrift har efterladt en Beskrivelse over Sognet. (Niemann S. 29.)

Reisby Sogn (blandet) omgivet af Hviding, Vodder og Brøns Sogne samt af Vesterhavet. Kirken nordvestligt i Sognet, 1 1/2 Miil syd sydvest for Ribe og 3 1/4 Mile nordvest for Løgumkloster. Arealet, ca. 3266 Tdr. Land, hvoraf den slesvigske Deel ca. 2217 og den kongerigske 1049 Tdr. Land, er fladt, lavtliggende og meget udsat for Vesterhavets Oversvømmelse. Lidt Hede findes i den østlige og sydlige Deel, og fortrinlige Marskenge, hvori mange Kildevæld med godt Vand, i den vestlige Deel; Jordsmonnet er af let sandmuldet Beskaffenhed. Reisby-Aa gjennemløber Sognet i vestlig Retning og falder, efter at have gjort mange Krumninger, i Vesterhavet, et mindre Vandløb danner paa en Strækning Sognets Sydgrændse. Ribe-Tønder Chaussee passerer Sognet. Sognets kongerigske Deels Htk. er 67 5/8 Td. Ager og Eng.

I Sognet: I. I den slesvigske Deel: af Byerne Reisby Kirke, Præstegaard, Skole, Kro, Fattighuus, 22 Gaarde og 26 Huse, Kjærbølling 2 Gaarde og 5 Huse, Haved med Biskole 1 Gaard Ialt 25 Gaarde og 31 Huse. (i 1861: 35 H.)

II. I den kongerigske Deel: af Byerne Reisby med Kro, 3 Gaarde og 2 Huse, Kjærbølling 6 Gaarde og 4 Huse, Haved 3 Gaarde. Ialt 12 Gaarde og 6 Huse.

Indvaanere: 461, hvoraf slesvigske 349 og kongerigske 112. Kvægavl er fremfor Agerdyrkning Hovederhvervet.

Sognet hører i geistlig Henseende under Ribe Stift, Tørninglehns Provsti. Skole- og Fattigvæsen sorteres under Haderslev Amt og bestyres efter slesvigsk Lovgivning. Til Skole- og Fattigvæsenet er henlagt 8 mindre Legater til et Beløb af 629 Rd. 2 Mk. Præstekaldets Reguleringssum er 1013 Rd.

Den slesvigske Deel af Sognet hører under Hviding og Nørre-Rangstrup Herreders Jurisdiction (Toftlund), Haderslev Vesteramtstuedistrict (Haderslev),

Vesteramts Huusfogeddistrict (Toftlund), Gram Physicatdistrict (Gram). Danner Amtets 33te Lægd og udgjør eet Sognefogeddistrict.

Den kongerigske Deel af Sognet hører under Ribe Amt, Ribe Herreds Jurisdiction (Ribe), Ribe Amtstuedistrict og Ribe nordre Lægedistrict; 5te Vgkds. Hører til Ribe Amts 9de Lægd og udgjør eet Sognefogeddistrict.

Kirken, der er bygget af rhinlandsk Tuf, har Taarn med et ottekantet Spiir, Hvælvinger under Taarnet og i Sacristiet, gammel Granit-Døbefont. Den har tidligere havt Chorrunding, ligesom der ogsaa er Spor af, at Taarnet har havt 4 spidse Gavle. I Choret ligger en Ligsteen over Provst Peter Sørensen Vedel (Wellejus), død 1691; han var en Sønnesøn af den berømte Anders Sørensen Vedel. Hans Søn Søren Peter Vedel blev Faderen adjungeret 1685 og blev i Embedet 64 Aar indtil sin Død 1749.

Reisby har tidligere ligget længere mod Vest, men er formedelst Oversvømmelser forlagt fra Marskengene til den sandede Geestrand. Reisby-Aa sætter ved Sydvest-Storme ikke blot det omliggende Eng- og Agerland under Vand, men anretter endog ofte stor Skade i Byen.

Brøns (Generalstabens Kort **Brønæs**) **Sogn** (blandet) omgivet af Reisby, Vodder og Skjærbæk Sogne samt af Vesterhavet. Kirken midt i Sognet, 2 Mile syd sydvest for Ribe og 2 1/2 Mile nord nordvest for Løgumkloster. Arealet, ca. 6724 Tdr. Land, hvoraf den slesvigske Deel ca. 6158 og den kongerigske 565 Tdr. Land, er fladt, lavtliggende og udsat for Vesterhavets Oversvømmelse. Betydelige Hedestrækninger findes i den østlige og gode Marskenge i den vestlige Deel; Jordsmonnet er af sandmuldet, sandet og skarpsandet Beskaffenhed. Brønssaa, der ved Brøns Mølle danner en lille Sø, gjennemløber Sognet i vestlig Retning og falder, efter at have gjort mange Krumninger, i Vesterhavet; et mindre Vandløb danner paa en Strækning Nordgrændsen. Ribe-Tønder Chaussee passerer Sognet. Sognets kongerigske Deels Htk. er 47 Tdr. Ager og Eng.

I Sognet: I. I den slesvigske Deel: Byerne Brøns (Brønæs) med Kirke, Præstegaard, Skole, Kro, Vandmølle, 12 Gaarde og 37 Huse, Normsted 5 Gaarde og 2 Huse; af Byerne Havervad Skole, 16 Gaarde og 3 Huse, Vester-Aabølling 7 Gaarde og 2 Huse, Søndernæs 13 Gaarde og 10 Huse, Astrup Skole, 10 Gaarde og 7 Huse, Vandbjerg huse, 3 Huse, Holmgaard, Brøns Vandmølle. Ialt 64 Gaarde og 64 Huse. Saaledes 1859, i 1861: 56 Gaarde og 68 Huse.

II. I den kongerigske Deel: af Byerne Havervad 2 Gaarde og 1 Huus, Vester-Aabølling 3 Gaarde og 1 Huus, Søndernæs 3 Gaarde og 1 Huus og Astrup 1 Gaard. Ialt 9 Gaarde og 2 Huse.

Indvaanere: 733, hvoraf slesvigske 674 (10 til Løgumkloster Amt) og kongerigske 59. Kvægavl og Agerdyrkning er Hovederhvervet. Nogle Kniplinger forfærdiges i Sognet.

Sognet hører i geistlig Henseende under Ribe Stift, Tørninglehns Provsti. Skole- og Fattigvæsen sorterer under Haderslev Amt og bestyres efter slesvigsk Lovgivning. Fattigvæsenet eier 2 Legater til et Beløb af 466 Rd. Præstekaldets Reguleringssum er 1125 Rd.

Den slesvigske Deel af Sognet hører under Hviding og Nørre-Rangstrup Herreders Jurisdiction (Toftlund), Haderslev Vesteramtstuedistrict (Haderslev), Vesteramts Huusfogeddistrict (Toftlund), Gram Physicatdistrict (Gram). Danner Amtets 32te Lægd og udgjør eet Sognefogeddistrict. Herfra undtages dog en Heelgaard i Astrup, der hører under Løgumkloster Amts Fogderi Skjærbæk og Løgumkloster Amtstue, men med Thingpligtighed under Hviding Herred; den hører til Løgumkloster Amts 28de Lægd.

Den, kongerigske Deel af Sognet hører under Ribe Amt, Ribe Herreds Jurisdiction (Ribe), Ribe Amtstuedistrict og Ribe nordre Lægedistrict; 5te Vgkds. Hører til Ribe Amts 9de Lægd og udgjør eet Sognefogeddistrict.

Kirken, i den katholske Tid helliget St. Willehad, er en af de største og smukkeste Landsbykirker i Slesvig, bygget af rhinlandsk Tuf, med senere Tilføininger og Reparationer af Muursteen, tækket med Bly, har et høit smukt Taarn med Spiir og et mindre Spiir paa Vestenden, Chorrunding. Orgel, skjænket af Mølleren i Brøns 1699. Uhrværk, Hvælvinger under Taarnet. Træværket i Taarnet, hvorpaa er indhugget Aarstallet 1681, siges at være skovet i Sognet, der nu er aldeles skovløst. I Aarene 1856-58 har Kirken faaet en nødvendig, men vel fra et kunstnerisk og antiqvarisk Standpunkt i flere Retninger uheldig Hovedreparation *).

*) Om Kirkens Udseende før denne Restauration ytrer Adjunct Helms sig i oftnævnte Afhandling saaledes; "*Da Meddeleren i Foraaret 1854 første Gang var i Brøns Kirke, havde den endnu sit gamle Loft synligt, hvis mægtige næsten 12 Alen høit liggende Bjælker paa en ganske smagfuld Maade vare malede med Arabesker og indfattende Kanter. For Enden af det imponerende Langhuus stode endnu paa Chorbuens Tværbjælke Maria og Johannes hver paa sin Side af den Korsfæstede, alle næsten legemsstore udskaarne Træfigurer, endnu med rigelige Levninger af Maling og Forgyltning. Lavere faae man hele Apostlenes hellige Række med deres Attributer og Navne med forgyltde Bogstaver under, heeltover fra den ene Side af den brede Chorbue til den anden. Naar nu hertil kommer, at Vinduer og andet Tilbehør endnu ikke forstyrrede Virkningen af det Øvrige, at Gulvet fremviste ældgamle og minderige Ligstene, at Choret foruden sin ærværdige og skønne Døbefont af Granit endnu indesluttede andre mærkelige Levninger, saa vil det vel ikke forekomme Læseren forunderligt, at Meddeleren maa tilstaae, at han hverken dengang eller sidenefter har været i nogen Landsbykirke, der har giort det Indtryk paa ham.*"

Sacristiet og Vaabenhuset paa den nordlige Side nedreves, og Indgangen henlagdes under Taarnet. Afdøde Kirkeværge Anders Lauritzen har 1854 tillagt Kirken et Legat paa 1000 Rd. til dens Forskjønnelse.

Brøns skrives i Valdemar II.'s Jordebog "Brythenæs" og har rimeligviis sit Navn af Bryden eller Forvalteren paa Kongsgodset.

Stedet er blevet bekjendt ved Slesvigholstenernes Overfald d. 22de Jan. 1849 paa den troe nordslesvigske Landbefolkning, under den lovløse Tilstand, som fandt Sted i Slesvig i den første Vaabenstilstandsperiode. Henved 50 Bønder bleve nedhuggede eller saarede af de fjendtlige Dragoner og Jægere, og over en Snees bortslæbtes som Fanger.

En simpel 5 Alen høi Mindesteen, omfattet af et Jerngelænder, med Inskriptionen:

Den 22de Januar 1849.

For Troskab mod Konge og Fædreland.

* * *

*Ei Minde om en Glimredag,
Kun om et trofast Hjertelag.*

opreist ved Landsmænds Sømmeskud, betegner siden 1858 tæt nord for Byen det Sted, hvor de brave slesvigske Bønder beseglede deres Troskab med deres Blod.

Astrup og Høns vare forhen adelige Gaarde; den første tilhørte 1408 Eiler Juel og derpaa i lang Tid Familien Winter. Paa "Thinghøiene" var Herredets gamle Thingsted.

I Mai 1587 skjødede og gav for ydet og forventet tro Tjeneste Kong Frederik II. til "*Os Elskelig høylærd Mand Dr. Peder Søffrenzen, Wor Liffartz*" for sig og Arvinger "*Wor Førstelig Herlighed. Renthe og Rettighed udi en jordegen Bøndergaard udi Synder Julland udi Huidingerrett udi Brøns Sogn udi Astrup By liggende.*" Dette Gavebrev er senere confirmeret af alle paafølgende Konger og Gaven bevaret i Familien indtil for et Par Aar siden.

Skjærbæk Sogn (blandet) omgivet af Brøns, Vodder og Arrild Sogne samt af Lø Herred og Vesterhavet. Kirken midt i Sognet, 2 1/2 Mile syd for Ribe og 2 1/4 Mile nordvest for Løgumkloster. Arealet ca. 8985 Tdr. Land, hvoraf den slesvigske Deel ca. 7949 og den kongerigske 1036 Tdr.; en flad Sandryg, hvori Gassehøiene, 166 Fod, strækker sig gennem Sognet, der forøvrigt er fladt og lavtliggende, mod Vest med gode Marskenge; mod øst findes betydelige Hedestrækninger. Jordsmonnet er af muldsandet, sandet og mod Øst af skarpsandet Beskaffenhed, ofte med Ahlunderlag. Brede-Aa og et mindre Vandløb, der falder i denne, danne paa en Strækning, den første Sydvestgrænsen, det sidste Sydgrænsen. Ved Brede-Aaens Udløb ligger en Holm, der hører her til Sognet (den kaldes hos Aagaard Skræderklint). Brøns-Aa, der optager en sydost fra kommende lille Bæk, løber paa Sognets Nordside. Ribe-Tønber Chaussee passerer Sognet. Sognets kongerigske Deels Htk. er 91 5/8 Td. Ager og Eng.

I Sognet: I. I den slesvigske Deel: af Byerne Skjærbæk Kirke, Præstegaard, Skole, Apothek, Fattigarbeidsanstalt, Vindmølle, 3 Kroer, 9 Gaarde og 63 Huse, Medelby 2 Kroer, 2 Gaarde og 6 Huse, Gesing, Hjemsted og Hundegade-Kro, 18 Gaarde, deriblandt Kagebøl, og 20 Huse; disse 5 Byer ere saaledes sammenbyggede, at de danne ligesom een By; endvidere af Mosebøl 2 Gaarde og 1 Huus, Barsbøl 3 Gaarde og 2 Huse, Vester-Gasse 6 Gaarde og 10 Huse, Øster-Gasse med Skole og Kro, 27 Gaarde og 29 Huse, Ullerup 2 Gaarde og 3 Huse, Gaardkrog 5 Huse, og endelig de enkeltliggende Gaarde Kjepslund og Ulleruplund samt Ulmølle Kro, Misthusum, et Huus paa Sognets sydvestlige Spids, hvorfra Overfart til Rømø. Ialt 70 Gaarde og 140 Huse

II. I den kongerigske Deel: af Byerne Skjærbæk Kro, Vandmølle 1 Gaard og 1 Huus, Hjemsted 2 Gaarde, Gesing 3 Gaarde og 2 Huse, Hundegade 2 Gaarde og 5 Huse, Mosebøl 1 Gaard, Vester-Gasse 1 Gaard og 2 Huse, Øster-Gasse 1 Gaard og 2 Huse og Ullerup 1 Gaard og 1 Huus. Ialt 12 Gaarde og 13 Huse.

Indvaanere: 1467, hvoraf slesvigske 1320 (deraf 151 til Løgumkloster Amt) og kongerigske 147. Kvægavl er fremfor Agerdyrkning Hovederhvervet. Mange Kniplinger forfærdiges i Sognet. I Slutningen af April og i Midten af October holdes i Skjærbæk Marked for Heste, Kvæg og Trævarer.

Sognet hører i geistlig Henseende under Ribe Stift, Tørninglehns Provsti. Skole- og Fattigvæsen sorterer under Haderslev Amt og bestyres efter slesvigske Lovgivning. Præstekaldets Reguleringssum er 1730 Rd.

Den slesvigske Deel hører med Størsteparten under Hviding og Nørre-Rangstrup Herreders Jurisdiction (Toftlund), Haderslev Vesteramtstuedistrict (Haderslev), Vesteramts Huusfogeddistrict (Toftlund), Gram Physicatdistrict (Gram). Danner Amtets 30te og 31te Lægd og udgjør eet Sognefogeddistrict. 2 Gaarde og 20 Huse i Skjærbæk, 1 Gaard i Gesing, 1 Gaard og 1 Huus i Mosebøl og 2 Gaarde i Barsbøl samt Ulmølle, tilsammen 6 Gaarde og 22 Huse, høre under Løgumkloster Amts Fogderi Skjærbæk og Løgumkloster Amtstue, men med Thingpligtighed under Hviding Herred; de høre til Løgumkloster Amts 28de og 29de Lægd.

Den kongerigske Deel af Sognet hører under Ribe Amt, Lø Herred med Møgeltønder og Ballum Birkers Jurisdiction (Visby), Ribe Amtstuedistrict (Ribe) og Ribe søndre Lægedistrict (Højer); 5te Vgkds. Danner Ribe Amts 95de Lægd og udgjør eet Sognefogeddistrict.

I 1860 er oprettet en Sparekasse for Skjærpet og Omegn.

Kirken, der tildeels er bygget af Kampesteen og tækket med Bly, er hvælvet, har Taarn med Spiir og Spidsgavle, intet Vaabenhuus, men Indgang under Taarnet. Ifølge Danske Atlas skal der paa Taarnet have været en Steen indmuret, hvorpaa Indskriften: "*Completum est isyud ædificium MDIX*" (denne Bygning er fuldendt i Aaret 1509). Desværre findes denne Steen der nu ikke mere; men der er dog ingen Grund til at drage Rigtigheden af en saadan Angivelse i Tvivl, saa

meget mindre som endnu flere Omstændigheder kunne synes at tale for, at dette og lignende Kirketaarne, med Spiir og Gavle, i det Tørninglehnske skrive sig omtrent fra denne Tid. For at skaffe Plads til den store Menighed er Kirken udvidet mod Nord ved en stor Tilbygning, hvori Brædeloft; den har derved faaet Form af en halv Korskirke. Indtil Aaret 1801 var der ansat 2 Præster ved Kirken.

Midthusum var forhen en By, som blev ødelagt ved Vandfloden 1634; ved Byen var en Havn, som Christian IV. havde paatænkt at befæste; ogsaa Skjærbæk By drev forhen betydelig Skibsfart; nu boer i Byen, hvor der er et Apothek og en Læge, mange Haandværkere og Handlende, kun 1/3 af Beboerne ere Bønder.

En Gaard i Mosebøl har fra gammel Tid havt Friheder, der ere stadfæstede ved kgl. Resolution af 15de October 1729. Den regnes ikke blandt Frigaardene, men nyder dog nogle Friheder. Ulleruplund har været en adelig Gaard tilhørende Familien Winther. Om Gasse-Høiene gjælder det samme, som er bemærket ved Skamlingsbanken (i Veistrup Sogn), at de som Oldtidens hedenske Gravsted for en heel Omegn ere oversaaede med Gravhøie. Paa to af disse Høie ("Kirkehøiene") skal have staaet en Kirke eller et Capel.

1627 dræbte Præsten i Skjærbæk Johannes Andreae sin Collega Chr. Billum i Brøns med en Pennekniv, hvorfor han maatte flygte af Landet.

I Skjærbæk fødtes 1553 Dr. med. Jens Skjærbæk, bekjendt af sine Reiser, død i Lybæk 1633.

Arrild Sogn (blandet), omgivet af Skjærbæk, Vodder, Høirup, Toftlund, Branderup, Nørre-Løgum og Døstrup Sogne. Kirken sydligt i Sognet, 3 Mile sydøst for Ribe og 1 1/4 Miil nord for Løgumkloster. Arealet, ca. 10,195 Tdr. Land, hvoraf den slesvigske Deel ca. 9905 og den kongerigske 290 Tdr., er fladt, i den vestlige Deel findes betydelige Hede- og Mosestrækninger; langs Aaerne ere gode Enge. Noget af den kgl. Fredskov Lindetskov ligger indenfor Sognets nordlige Grændse. Jordsmonnet er mod Øst af muldsandet Beskaffenhed, ofte med Leerunderlag, hvorimod det mod Vest er sandet og skarpsandet. Tvende af Brede-Aaens Tilløb gennemløbe Sognet; det ene under Navn af Arrild-Aa danner først paa en Strækning Østgrændsen, hvornæst det deler Sognet i tvende Dele, hvoraf den vestlige hører til Hviding og den østlige Deel til Nørre-Rangstrup herred. Sognets kongerigske Deels Htk. er 1 1/2 Td. Ager og Eng.

I Sognet: I. I den slesvigske Deel: Byerne Arrild med Kirke, Præstegaard, Skole og Kro, Øbjerg (Generalstabens Kort Høbjerg), Hønning med Skole, Fiskholm og Lindetgaarde med Kro, Rost med Skole og Kro; nogle udflyttede Huse mellem Arrild og Hønning kaldes Høibjerg, endnu vestligere ligger en Gruppe af Huse der kaldes Skikkelmund; benævnte udflyttede Gaarde ere Rugbjerg, Kokkeborg, Høneborg, Lindetgaard, Vestergaard, Skovland, Rostlund og Sandet. Ialt 60 Gaarde og 57 Huse.

II. I den kongerigske Deel: af Byen Hønning 1 Gaard.

Indvaanere: 768, hvoraf 7 kongerigske, 16 til Løgumkloster Amt, 592 til Hviding Herred og 154 til Nørre-Rangstrup Herred. Jordbrug og Kvægavl er Hovederhvervet. Afsætningen af Tørv er betydelig, ligesom ogsaa af Tørvekul. Nogle Kniplinger forfærdiges i Sognet.

Sognet hører i geistlig Henseende under Ribe Stift, Tørninglehns Provsti. Skole- og Fattigvæsen sorteres under Haderslev Amt og bestyres efter slesvigsk Lovgivning. Præstekaldets Reguleringssum er 852 Rd.

Den slesvigske Deel af Sognet, hvoraf Rost By hører til Nørre-Rangstrup, Resten til Hviding Herred, hører under disse Herreders Jurisdiction (Toftlund), Haderslev Vesteramtstuedistrict (Haderslev), Vesteramts Huusfogeddistrict (Toftlund), Gram Physicatdistrict (Gram). Danner Amtets 29de og 34te Lægd og udgjør to Sognefogeddistricter. Herfra undtages dog 2 Halvgaarde i Arrild, der høre under Løgumkloster Amts Fogderi Skjærbæk og Løgumkloster Amtstue, men med Thingpligtighed under Hviding Herred; de høre til Løgumkloster Amts 29de Lægd.

Den kongerigske Deel af Sognet hører under Ribe Amt, Ribe Herreds Jurisdiction (Ribe), Ribe Amtstuedistrict og Ribe nordre Lægedistrict; 5te Vgkds. Hører til Ribe Amts 9de Lægd.

Kirken, i den katholske Tid helliget St. Maria, er bygget af hugne Kampesteen og tækket med Bly, har Taarn med høit Spiir, Hvælvinger under Taarnet og i Choret, smukt malet Brædeloft i Skibet. Alterbladet, fra den katholske Tid, forestiller Korsfæstelsen og er af meget smukt Billedskjærerarbeide. Et St. Maria Billede i Legemsstørrelse er endnu tilbage fra den catholske Tid. Taarnet antændtes 1773 ved Lynild og afbrændte, men blev 1777 igjen opført.

Amtsforvalter Hans Rostgaard (1625 - 1684) er født paa Rostgaarde, 2 Gaarde nordligt i Rost By.

I Rost var i Middelalderen en adelig Gaard, efter hvilken Ridder Jacob Rovstath nævnes 1334. Ved den øst for Arrild flydende Aa har ligget en stærkt befæstet adelig Gaard Arnsholm, hvoraf der endnu findes Spor, I et Amtsregister fra 1580 anføres for Arrild Sogn 3 Mk. som erlagt "van Elmvelde." Jensen mener i sin kirkelige Statistik, at hermed betegnes en By eller Gaard. Navnet tillader heri at finde Benævnelsen for en Skov, og det saa meget mere som Endelsen af Bynavnet Arrild hentyder paa en Skovegn. (Den første Stavelse Ar turde maaskee deriveres af Aa, saaledes som Aros, Aaens Munding, det nuværende Aarhus; det nærliggende Arnsborg kan muligviis betyde Borgen ved Aaen, naar Rhode S. 509 og Jensen S. 1525 vil i "Arrild" finde Oprindelsen til Udtrykket "*fra Arilds Tid*" og deri igjen finde et Beviis for Stedets Ælde, tør man i hvert Fald med fuld Sikkerhed forlade dem i denne Hypothes).

Foruden fornævnte Sogne, hvoraf den overveiende Deel er slesvigsk, hører endvidere til Hviding Herred Dele af efternævnte 4 i Sønder-Jylland beliggende

Sogne, i hvilke den overveiende Deel er kongerigsk, hvorfor de her kun omtales, forsaavidt de slesvigske Dele angaaer, medens de i deres Heelhed ere omhandlede i Beskrivelsen over Kongeriget.

Den slesvigske Deel af disse 4 Sogne hører under Haderslev Amt, Hviding og Nørre-Rangstrup Herreders Jurisdiction (Toftlund), Haderslev Vesteramtstuedistrict (Haderslev), Vesteramts Huusfogeddistrict (Toftlund) og Gram Physicatdistrict (Gram).

Ribe Domkirkes Landsogn: Af Øster-Vedsted By 6 Gaarde.

Indvaanere: 40.

Hører til Haderslev Amts 25de Lægd og til Vester-Vedsted Sognefogeddistrict, men har sit eget Fattigvæsen.

Vester-Vedsted Sogn. Af Vester-Vedsted By med Kirke, Præstegaard og Skole 10 Gaarde og 12 Huse. Af Sønder-Farup med Skole 9 Gaarde, 12 Huse. Ialt 19 Gaarde og 24 Huse.

Indvaanere 272. Arealet ca. 2405 Tdr. Land. Hører til Haderslev Amts 25de Lægd og udgjør i Forening med den slesvigske Deel af Ribe Domkirkes Landsogn eet Sognefogeddistrict.

Seem Sogn. Af Seem By med Kirke, 2 Gaarde. Af Varming By 2 Gaarde 2 Huse. Gaarden Stavnager 1 Gaard. Hømlund Kro 1 Gaard. Ialt 6 Gaarde og 2 Huse.

Indvaanere: 47. Arealet ca. 1478 Tdr. Land. Danner Haderslev Amts 26de Lægd og udgjør i Forening med den slesvigske Deel af Spandet Sogn eet Sognefogeddistrict.

Rømø eller Røm Sogn. Tre mark By med Vindmølle 6 Gaarde og 18 Huse. Bolilmark By 6 Gaarde, 3 Huse. Af Kongsmark By 6 Gaarde, 47 Huse. Af Nørre-Tvemark By 1 Gaard, 5 Huse. Af Toftum By 7 Gaarde, 4 Huse. Af Juvre By 5 Gaarde, 4 Huse. Ialt 31 Gaarde og 81 Huse.

Indvaanere: 485. Arealet ca. 3217 Tdr. Land. Danner en egen Commune under en Sognefoged, der ligesom Sognefogden for den kongerigske Deel af Øen fører Navn af Landfoged og indkræver de kongelige Skatter, der indbetales paa Haderslev Vesteramtstue. Beboerne ere undergivne slesvigsk Lovgivning med Undtagelse af Skolevæsenet, der sorterer under Ribe Amt og bestyres efter kongerigsk Lovgivning.

Seem Kirke, der ligger paa Hertugdømmets Grund, er en gammel smuk Bygning fra det 12te Aarhundrede, oprindeligt opført af rhinlandsk Tuf, senere restaureret med Muursteen, har Taarn, Chorrunding, fladt Loft.

Kilde:

Statistisk-topographisk Beskrivelse af Hertugdømmet Slesvig ved J. P. Trap.
Kjøbenhavn.

I Commission Hos Boghandler G. E. C. Gad, Berlingske Bogtrykkeri ved L. N.
Kalckar. 1864.

Udgivet i affotograferet udgave 1975 af Selskabet for udgivelse af kilder til
Danmarks historie, med støtte fra Statens Humanistiske Forskningsråd

Side 78 – 96.